

Muharrem KASIMLI, Açıklamalı Âşık Edebiyatı Sözlüğü, Bakü: ADMİU Basımevi, 2019, 224 sayfa.

Dr. Sona RZAYEVA*

Açıklamalı Âşık Edebiyatı Sözlüğü adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Muharrem Kasımlı, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Müdürü Yardımcısı, Azerbaycan Âşıklar Birliği Başkanı ve halkbilimcidir. Yazarın, 2019 yılında yayınlanan *Açıklamalı Âşık Edebiyatı Sözlüğü* kitabı âşık edebiyatı ile ilgili terim, kavram ve deyimlerin halkbilimsel bakış açısıyla yorumlanmasını kapsayan açıklamalı sözlük niteliğindedir. Çalışmada Azerbaycan`da âşıklık geleneğinin oluşum ve gelişim süreçleri ele alınmış, âşık edebiyatı ile ilgili deyimler, kavramlar, terimler açıklanmış, ayrıca destan ve destan karakterleri ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır. Kitabın yazılış amacı âşık edebiyatı ile ilgili bilgilerin bilim dünyasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Yazar ilk olarak âşık edebiyatının ulusal ve tarihsel özelliğine değinerek âşık edebiyatının oluşum ve şekillenmesini ele almış ve özelliklerinden bahsetmiştir. Yazara göre, âşık edebiyatının oluşum ve şekillenmesi 13.-15. yüzyıllar aralığını kapsasa da bu dönemde ozan sanatının meydanları tam olarak terk etmemesi, diğer taraftan âşıklık yolunda ilerleyen yeni tip âşıkların ilahi âşkını tam olarak benimsememeleri bu dönemde yeni üst âşıkların ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu nedenle, tasavvuf düşüncesi içinde ayrı bir çizgi oluşturan âşık sanatının tasavvuf misyonu ile birlikte bir sanat ve edebi tür olarak şekillenmesi uzun zaman almıştır. Yalnız 16. yüzyılda Safevi hanedanı Şah İsmail haki-miyete geldikten sonra âşık sanatı özgürlüğüne kavuşmuştur. Âşık edebiyatı, diğer tüm nitelikleri ile birlikte her şeyden önce bir ulusal edebiyat olayıdır. Özellikleri nedeniyle ne sözlü halk edebiyatına ne de yazılı divan edebiyatına benzemez. O, Türk etnik ve kültürel sistemine doğrudan özgü olan ve onun tarihsel genetik doğasından doğan özel bir edebiyat türüdür.

Âşık edebiyatı ile ilgili tarihsel oluşum, gelişim ve özellik bilgilerinin ardından destanlar konusu ele alınmış, destanların ortaya çıkış şekli, yeri, tarihi ve bilindiği coğrafya konusunda bilgi verilmiş, destanların konuları özetlenmiştir. Bahsedilen destanların konu itibarıyla büyük bir kısmı aşk destanları, az bir kısmı ise kahramanlık destanlarıdır. Çalışmada Azerbaycan`da ortaya çıkan destanların yanı sıra Türk dünyasından da destanlara yer verilmiştir.

Bu bilgileri takiben çalışmada âşık edebiyatında kullanılan kavram, ifade ve deyimler örneklerle açıklanmıştır. Kitapta yer alan kavram, isim ve deyimler ağırlıklı olarak Azerbaycan coğrafyasını kapsamakla birlikte Türk dünyası âşık edebiyatından da örneklerle yer verilmiştir. Kitap açıklamalı sözlük niteliğinde olduğu için kitaba konu edilen destanlar, kavram ve deyimler alfabetik sırayla dizilmiştir.

Kitapta ele alınan ve hakkında bilgi verilen âşık edebiyatının kapsadığı isim, kavram ve deyimler şunlardır:

Destanlar: Abbas ve Gülgez, Abdulla ve Cahan, Adıgözel veya Adıgözel ve Aslan Şah, Alihan ve Peri, Alp Er Tonga, Alpamiş, Arzu ve Kamber, Aslan Şahla İbrahim, Âşık Alı'nın Osmanlı Seferi (Âşık Alının Türkiye Seferi), Âşık Hüseyin ve Reyhan Hanım,

* Ankara/ Türkiye, sonarzayeva@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0917-1968

Âşık Garib ve Şahsenem, Aslı ve Kerem, Kerim ve Süsen, Köroğlu destanı, Kaçak Kerem, Kaçak Nebi, Muhammed ve Gülendâm, Masum ve Dilefruz, Necef ve Perizad, Nevruz ve Kandab, Seyyad ve Seadet, Soltan ve Gendap, Şah İsmail ve Gülzar, Şahzade Behram, Şahzade Ebülfez, Tahir ve Zuhre, Valeh ve Zernigar,

Kavramlar, ifadeler ve isimler: Abdal, abi-kövser, cennet suyu, abi-zemzem, ağıt, akım, aktör-âşık, Allah vergisi (vergili âşık, hak vergisi), aliterasyon, Anadolu âşıklık geleneği, anonimlik, astral destanlar, âşık edebiyatı, âşık ekibi sanatçısı, âşık kurultayları, âşık libası, âşık havaları, âşık meclisi, âşık ortamları ve okulları, âşık masalı, âşık ocağı, âşık repertuarı, âşık dansı, âşık rivayetleri, âşık sanatı, âşık şiiri ve biçimleri, âşıkların sanat şeceresi, atışma, atmaca, ayaklı tecnis, aytıs, aytısba, Azerbaycan Âşıklar Birliği, baba, Baba Gambar, bade, badeli âşık, bağlama (grifilbend), Bahadır, bahariye, bakşı, bas-kılar, bayat, mani, mani – bağlama, mani- bulmaca, Bektaşî ocağı, pey akçesi, beş güzel (pencül ala), boy, boz atlı Hızır, cehennem aşığı, Celali Muhammed, cığa, cığalı muhammes, cığalı müseddes, cığalı tecnis, cinas, cinas mani, cindar, çok üstatlık, çok varyantlılık, destan, destan akşamı, destan şiiri, destancı, deyişme (atışma), dede, Dede Korkut, deli, derviş, dildönmez, divani, divani tecnis, dudakdeğmez, dört köprü- kırk kapı, döşeme, devran toplamak, duvakkapma, düldül, Dürat, epos, aık, Eyvaz, ebced hesabı, efsun, eliflam, enler, Ergenekon, evel-ahır, folklor, geraylı, güzelleme, güzelleme-kafiye, gül kafiye, güllü kafiye, haçabeyt, hak aşığı, hak divanesi, hece vezni, hiciv, hakikat, hakikatname, harbe-zorba, Hazret Ali, HU, hürâfat, hasta, hoyrat, iki başlı tecnis, ilham perisi, invaryant, korluk motifi, kaçak destanları, kara masal, kara tecnis, kara vezir, karavelli, karî karakteri, kahraman, kahramanlık destanları, kahramanın doğuşu, Garib (Âşık Garib), gariplik motifi, kırklar piri, Kırat, kol (destanda), ikiz pınarı, çift yaprak koşma, koşma, kul, Kul Kamber, lakap, Latif Şah, latife, lokman, manas, meraçname, mey, meydana aşığı, meyhane, mehdiye, aşk destanları, miskin, misri kılıç, mevla, muamma, muhammes, müseddes, müstezad tecnis, nakl-tehkiye, nazire, Nigar Hanım, on dört masum, peşrov (pişro), peri, redif, rivayet, Rövşen, rüya motifi, rübai, sabah sazı, sakral, sağî (şarap dağıtan), salik, seydi, sefer, sefil, serpayi, Settâr Han, sinedefer, söz sarrafı, süluk, çırak, Şahi –Merdan, şeytan işi, şerhata tecnis, şeriat, tanrı, tecnis, tekrar, terikat, tasavvuf, üstat, usta çırak geleneği, üstatname, varyant, varsağı, varsak, versiyon, vahdeti vücut, vücutname, yancı âşık, geveze, yol-arkan, yurt, zincirleme, zincirleme dudakdeğmez.

Deyimler: Âşık el anasıdır, âşık gördüğünü çağırır, âşığa neme (hediye) vermek, gider-gelmez, gelir – gitmez yedekli tecnis, âşıklığın padişahı, veziri ve vekili, bir tren laf sokmak, âşıklığın kapısından girip bacasından çıkmak, gömleğinin yakasından geçirmek, kandan gelip mekana gidiyorum, kırk aşığı susturmak, sazın başını, ayağını gösterebilmek, sazını elinden almak, göğsünden od püskürmek, söze ayak vermek, söze merdiven koymak, terki vatan olmak, üstat hayır duası, üstat tokadı, gevezenin tekidir, kayıptan haber veren.

Kitabın kaynakça kısmında ise yazarın başvurduğu çalışmalar yer almıştır. Bahsi geçen kavram ve deyimlerden bazılarının neredeyse unutulduğu ve günümüz âşıkları tarafından kullanılmadığı, uygulamaların ise artık uygulanmadığı görülmektedir. Bunun dışında Azerbaycan halkbilimi ve halk edebiyatı alanında âşıklık üzerine sözlük niteliğinde herhangi bir çalışmanın olmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın âşıklık geleneği ile ilgili kavram, terim, ifade, deyim ve isimlerin toplanması, bir sözlük hâline getirilmesi ve bu sözlüğün ilgili birçok veriyi içermesi ve en önemlisi unutulmamasına ışık tutulması açısından önemli bir çalışma sayıldığı, halkbilimine ve özellikle de Âşık edebiyatına büyük katkı sunacağı söylenebilir.